

Hans Anten

Een optimistisch boek over de neerlandistiek in Nederland

Jos Joosten, *Hoera! Een boek over Nederlands en Nederlandse letterkunde van nu*. Enschede: AFdH, 2023. 213 p. ISBN 9879493183414. Prijs: € 19,50

Wat geschreven wordt over de staat en de positie van het Nederlands in Nederland op scholen, op universiteiten en in het boekenvak geeft dikwijls weinig reden tot vrolijkheid. Zo is er sprake van een leescrisis in het onderwijs. De ruimte voor literatuuronderwijs is op veel scholen geminimaliseerd. Een nijpend tekort aan academisch gevormde leraren is een acuut probleem. De daling van het aantal studenten dat kiest voor een universitaire opleiding Nederlands is dramatisch. Regelmatig is de studie Nederlands, en dan vooral de modern letterkundige neerlandistiek, object van negatieve beeldvorming in de voorstelling van schrijvers en columnisten. De positie van het Nederlandse boek is zorgelijk: de verkoop van Nederlandstalige fictie neemt af, terwijl die van het Engelstalige boek stijgt. Deze ongenueanceerde opsomming van sombere berichten is verre van volledig. Vlaanderen blijft hier buiten beschouwing. Maar een uitspraak van de Utrechtse hoogleraar moderne Nederlandse letterkunde Geert Buelens over Vlaanderen geeft te denken: ‘Voor het eerst sinds de verlichting lijkt de geletterdheid in onze samenleving af te nemen’ (*De Standaard*, 4 maart 2023).

Hoe alarmerend en onheilspellend deze berichtgeving ook is, eenzijdig is ze ook. Een ander, vrolijk verhaal vertelt de Nijmeegse hoogleraar Nederlandse letterkunde Jos Joosten in *Hoera! Een boek over Nederlands en Nederlandse letterkunde van nu*. Van die vrolijkheid getuigt vóór alles het aanstekelijke enthousiasme waarmee hij zijn onvoorwaardelijke verknochtheid aan zijn vak verkondigt. ‘Ik word blij van het lezen, interpreteren en in hun context plaatsen van boeken’ (185) en ‘Professioneel bezig zijn met Nederlands is dus het mooiste wat er bestaat’ (13). Van de eerste tot de laatste bladzijde slaagt Joosten er overtuigend in, niet het minst door zijn stilistische virtuositeit, dat plezier over te brengen, dus ook in die passages waarin zaken worden besproken waarvan hij helemaal niet blij wordt.

Hoera! bevat vier nogal ongelijksoortige hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk staat de onjuiste beeldvorming van de neerlandistiek centraal. Het tweede hoofdstuk is met ruim negentig bladzijden veruit het omvangrijkst. Daarin recenseert Joosten recente literatuur die onderschat, overschat en niet-geschat is. In het derde hoofdstuk wordt ingegaan op vakdiscussies over kwesties die *buiten* de literaire tekst liggen. En het laatste hoofdstuk

behandelt de neerlandistiek als publiek domein.

In de introductie laat Joosten zien dat een vrolijke opsomming met betrekking tot het Nederlands ook tot de mogelijkheden behoort en dat er genoeg redenen zijn om enthousiast te zijn. In dat verband noemt hij onder meer het populaire informatieve radioprogramma *De Taalstaat*, waarin presentator en neerlandicus Frits Spits wekelijks schrijvers interviewt over hun nieuwe boek. Verder wijst hij op de grote publicitaire belangstelling voor de nieuwe literaire canon (2022), op het succes van een door de Radboud Universiteit georganiseerde postacademische cursus ‘Recente Nederlandse en Vlaamse letterkunde’, een jaarlijks evenement dat honderden gemotiveerde lezers trekt, en op het eclatante succes van de online actie #wijzijnneerlandici, een adequaat antwoord op de apert onjuiste voorstelling van de universitaire neerlandistiek die Abdelkader Benali gaf in zijn column ‘De studie Nederlands lijkt een knekelhuis’ (*Trouw*, 31 augustus 2021). Doeltreffend hekelt Joosten de domheid, de onwetendheid, de gemakzucht of de kwaadwillendheid die ten grondslag ligt aan dit soort voor het imago van de neerlandistiek schadelijke teksten, van Benali, van Özcan Akyol, van Ilya Leonard Pfeijffer en van een aantal columnisten van *de Volkskrant*. Zo meende Benali in 2021 het advies te moeten geven ook eens literatuur te behandelen die na *De donkere kamer van Damokles* (1958) of *De aanslag* (1982) is verschenen...

‘Mijn kleine canon’, het tweede hoofdstuk, bestaat uit negentien veelal eerder op het online tijdschrift *Neerlandistiek* gepubliceerde besprekingen van recente literatuur. Joosten heeft de indruk dat ‘echt negatieve boekrecensies’ schaars aan het worden zijn. Mocht die trend zich al voordoen, de schrijver van *Hoera!* gaat daar niet in mee. Van de negentien recensies zijn er negen negatief, niet een beetje maar heel erg. Een opvallend kenmerk van deze verzameling kritieken is dat Joosten voor de positieve én negatieve recensies de overtreffende trap gebruikt. In de tweede categorie vallen boeken van onder anderen Thierry Baudet, Saskia Noort, Jan Siebelink, Dimitri Verhulst en Özcan Akyol. Geestig en gevat wordt hun werk weggezet, bijvoorbeeld de fictie van Baudet. Onschuldiger maar even veelzeggend als de beruchte vergelijking van de SS waarmee Bertus Aafjes in 1953 reageerde op de poëzie van Lucebert, is de variant waarmee de kritiek op Baudets ‘edelkitsch en pseudoromantiek’ wordt afgesloten: ‘Lees ik Baudets proza dan heb ik het gevoel dat James Last de literatuur is binnengemarcheerd’ (43). De ‘totale-onwaarschijnlijkheidsbokaal’ gaat naar de zogenaamde literaire thriller *Huidpijn* (2016) van Saskia Noort, waarvan de eerste honderd pagina’s ongeveer zo spannend zijn ‘als een historische stadswandeling door Lelystad’ (47). De thematiek van Jan Siebelinks *Jas van belofte* (2019) is ‘grandioos oninteressant’, de dialogen zijn van een ‘onwaarschijnlijke houtenklazerigheid’ en het hoofdpersonage, gemodelleerd naar de schrijver, is een ‘onuitstaanbare pocher’ (56-58). De polemiek in Akyols essay *Generaal zonder leger* (2020) is volkomen mislukt omdat de stijl erbarmelijk is en de feiten niet kloppen. Deze exercitie is ‘helemaal geen dwars denken, dit is wars denken, wars van kennis, inhoud, feiten’ (74). Ook in zijn bespreking van ‘geslaagde literatuur’ (van onder anderen L.H. Wiener, Hannah van Binsbergen, Simone Antangana Bekono en A.H.J. Dautzenberg) schuwt Joosten de superlatieven niet: onnavolgbaar, superieur, schitterend, fascinerend, fenomenaal. Zijn poëtische credo laat zich duidelijk uit deze kritieken afleiden: goede literatuur kent in ieder geval stilistische brille en compositorisch vernuft. Distantie, zelfspot, ironie, suggestie en originaliteit zijn erin verdisconteerd, evenals betekenisvolle intertekstualiteit. De thematiek is bij voorkeur actueel, omvat de tijdgeest, brengt het persoonlijke op een hoger, algemener plan, activeert het denken, zet aan tot bewustwording en houdt zich ver van een mode die voorschrijft dat literatuur ‘echt gebeurd’ moet zijn.

In het derde hoofdstuk ‘Literatuurwetenschap langs de randen van het boek’ worden drie kwesties aan de orde gesteld: de wetenschappelijkheid van de schrijversbiografie, de relatie tussen literatuur en rechtspraak en de veranderende verhouding tussen fictie en non-fictie. De wetenschappelijkheid van de schrijversbiografie is zonder meer een interessant onderwerp dat de biograaf van Jan Walravens hier aan de orde stelt, temeer daar velen inmiddels gepromoveerd zijn op zo’n biografie. Voor Joosten krijgt de schrijversbiografie alleen literair-wetenschappelijke relevantie als die aansluit bij het posture-onderzoek van Jérôme Meizoz. Hoe verschillend de standpunten kunnen zijn, toont de korte weergave van de discussie tussen Willem Otterspeer, de biograaf van W.F. Hermans, en Jan Gielkens, onderzoeker bij het W.F. Hermansinstituut. Gielkens heeft de biograaf meer dan eens gewezen op feitelijke onjuistheden, slordige bronvermelding en oncontroleerbare citaten. Door de biografie als een literaire genre te typeren kon Otterspeer deze verwijten negeren. Het is jammer dat Joosten een vrij recente affaire onbesproken laat waarin de wetenschappelijkheid van de schrijversbiografie de kern van het probleem vormde: de discussie rond het proefschrift van Otterspeers promotus Onno Blom. Zijn biografie van Jan Wolkers *Het litteken van de dood* (2017) werd door de promotiecommissie unaniem geen proefschrift waardig bevonden. Deze commissie werd ontbonden, een nieuwe promotiecommissie werd geïnstalleerd en die keurde de niet fundamenteel herziene versie van het proefschrift unaniem goed. Deze nogal ongebruikelijke gang van zaken riep vele reacties en vragen op, niet in de laatste plaats vragen over wat ‘wetenschappelijk’ betekent in relatie tot de schrijversbiografie.

Het tweede onderwerp in dit hoofdstuk betreft de verhouding tussen literatuur en justitie, waarvan sprake is als lezers zich beledigd voelen en naar de rechter stappen. Uit het historische overzicht en enige voorbeelden blijkt dat rechters schrijvers vrijspreken en in hun vonnis de functionaliteit van gewraakte passages binnen de literaire werkelijkheid het zwaarst laten wegen. Tot slot demonstreert Joosten aan de hand van twee recente boeken dat ‘het literaire pact’ aan veranderingen onderhevig is. Met andere woorden: het verschil tussen de autonomie van de fictionele wereld waaraan schrijver en lezer zich gebonden weten en de echte wereld daarbuiten erodeert. Een van de meest succesvolle non-fictie boeken van de laatste jaren is de bestseller *’t Hooge Nest* (2018) van Roxane van Iperen. Wanneer de schrijfster kritiek krijgt op haar bronnengebruik pareert ze die met een beroep op de fictionele autonomie. En dat beroep, aldus Joosten, is ‘aanvechtbaar’ omdat *’t Hooge Nest* non-fictie is met NUR-code 320 voor ‘Literaire non-fictie algemeen’. Het tegenovergestelde doet zich voor bij *Wat je van bloed weet* (2022) van Philip Huff, volgens het omslag een ‘roman’, terwijl de schrijver in talrijke interviews het autobiografische (en werkelijkheidsgetrouwe) karakter van zijn boek benadrukte. In dat non-fictionele frame passen ook parateksten als literatuurverwijzingen en een uitvoerige bronnenopgave. Huff ‘schendt’ op die manier, zo stelt Joosten, het literaire pact. ‘Aanvechtbaar’, ‘schenden’: zou Joosten dit soort grensvervagingen betreuren? Hoe dan ook: de opname van Oek de Jongs *Man zonder rijbewijs* (2022) op de shortlist van de Libris Literatuurprijs 2023 bevestigt deze tendens. De invloedrijkste literatuurprijs van Nederland wordt immers jaarlijks toegekend aan een roman. Non-fictie is reglementair uitgesloten van deelname. De Jongs memoir is echter literaire non-fictie, met NUR-code 320. Maar de jury was kennelijk van mening dat *Man zonder rijbewijs* een roman is. Wie zich houden wil aan het literaire pact zal hier ongetwijfeld de conclusie van competitievervalsing trekken.

In het vierde hoofdstuk ‘De neerlandistiek in het publieke domein’ pleit Joosten er terecht voor het debat over wetenschappelijk onderzoek niet te beperken tot de relatieve

exclusiviteit van neerlandistische vakbladen en congressen, maar nadrukkelijk publiek te houden, inclusief het gebruik van digitale platforms. De neerlandistiek is immers ‘bij uitstek een vakgebied met maatschappelijk relevant en zelfs urgent onderzoek, dat rechtstreeks raakt aan wat zich in de maatschappij voordoet en [het] kan en moet daar zichtbaar zijn nut bewijzen’ (177-178). Veruit het grootste deel van dit hoofdstuk is evenwel een zeer kritische reactie op een artikel dat in 2019 in *Nederlandse Letterkunde* werd gepubliceerd. Het ideologiekritische onderzoek dat daarin gepresenteerd werd, schiet volgens Joosten in alle opzichten tekort. Dit hoofdstuk, met tamelijk specialistische referenties aan opvattingen van Bourdieu, Meizoz en Habermas, verscheen in 2020 in het wetenschappelijke *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*. Mij dunkt dat het daar toch beter tot zijn recht komt dan in *Hoera!*.

De korte slotbeschouwing is overwegend optimistisch getoonzet en is dus in harmonie met de titel. En daar is reden voor: het in 2021 afgesloten regeerakkoord heeft het belang en het voortbestaan van de studie Nederlands expliciet erkend. Gedurende drie jaar is er extra geld beschikbaar voor alle opleidingen Nederlands in Nederland. De afnemende studenteninstroom lijkt tot staan gebracht. Het aantal studenten dat in Nederland, in Vlaanderen en vooral in andere buitenlandse landen voor de studie Nederlands kiest, groeit. En het Nederlandse leesonderwijs staat volop in de belangstelling van wetenschappers en onderwijsprofessionals. Met *Hoera!* schreef Jos Joosten een boek waar ik blij van werd. Vrolijk werd ik van de stilistische bravoure waarmee hij eigentijdse literatuur trefzeker beoordeelt, waarmee hij de liefde voor zijn vak gepassioneerd uitdraagt en dat vak voortreffelijk verdedigt tegen simplificerende en kortzichtige aantijgingen die het in een kwaad daglicht stellen. *Hoera!* is het verhaal van een gedreven neerlandicus die absoluut overtuigt in wat hij wilde bereiken: het overbrengen van enthousiasme voor de letterkundige neerlandistiek en de Nederlandse literatuur.

Universiteit Utrecht

In: *Spiegel der Letteren* 65 (2023), nr. 1